

Meenutusi Viljandi juutidest

Tsaariajal tohtisid juudi soost alamad elada ainult kindlatel territooriumidel: peamiselt Ukraina, Valgevene ja mõningates Poola ja Leedu piirkondades. Kõige tihedamalt elasid juudid Galiitsias (praeguses Lääne-Ukraina osas). Erandeid tehti 25 aastat tsaariarmee teeninud nn. Nikolai sõdureile ja nende perekondadele. Tänu sellele seadusele levisid juudid ka läände ja põhja ja jõudsid üle Läti ka Eestisse, kus nende arv, võrreldes teiste Balti vabariikides elunevatega, oli tühiselt väike. Näiteks võib tuua, et Riias elas enne Teist maailmasõda ligikaudu 40000, Tallinnas 2000 juuti. Tallinnas oli neil sel ajal suur sünagoog, oma gümnaasium, kultuuriklubi, spordiselts „Makkabi“ jms. Tartus ja Valgas olid juudi algkoolid.

Minu vanemate jutu järgi elas Viljandis 60 juudi perekonda. Ise mäletan vaid 42 perekonda. Sotsiaalselt koostiselt oli see väikeseltskond üsnagi mitmekesine: arstid, hambaarstid, hambatehnik, kaupmehed, mäeinsener, filosoof, ökonomist, farmatseut, õmbleja, mitu rätseppa, mütsitegijat ja plekkseppa, üks piibuterial, isegi üks „vanima elukutse“ esindaja. Mõned juudid ostsid kodulinde üles ja tegelesid sularasva ja sulgede müügiga. Kohalike juutide seas oli ka üliõpilasi — filolooge, ökonomiste, meedikuid ja juriste.

Vaatamata vähestele esindatusele olid nad siiski organiseerunud. Juutidel oli oma usukogudus, kultuurivalitsus, naisselts ja Viljandi Vabatahtliku Tuletõrje juudi kolonn, millel oli linnas väga hea maine. Sünagoogi muidugi nii väikesel kogudusel ei olnud. Jumalateenistusi viidi läbi ühe Kauba tänaval asuva elumaja 2-toalises korteris, kus nagu muhameedlastelgi naised olid palvuse ajal eraldi ruumis (suurtes sünagoogides olid naised tavaliselt rõdul või olid eraldatud läbipaistva varbseinaga). Lapsed õppisid eesti või saksa koolis. Alates 1933. aastast õppisid juudi lapsed aga ainult eesti koolis. Vajalikud teadmised juudi kommetest, ajaloost, heebrea tähestikust, palvetest ja muudest vajalikest tarkustest saadi kultuuri-nõukogu poolt palgatud õpetaja juures. Tavaliselt oli õpetajaks kultuse teenner, kes viis läbi jumalateenistusi, lõikas poisilapsi ümber, laulatas ja mattis ning peale selle tappis ka loomi juudiusu riituse kohaselt. Liha müüdi üldkarnis. Iga kilogrammi pealt tuli 5 senti rohkem maksta vaevatasuks tapjale. Poisslastelt nõuti rohkem teadmisi kui tütarlastelt. 13-aastaselt loeti poisilaps täisealiseks. Oma 13. sünnipäeval pidi noormees aru andma sellest, mida õppinud oli, ja sai alates sellest päevast täieõiguslikuks koguduse liikmeks. Tütarlapsed pidid hästi tundma kõiki juudi söögikombeid ja -eeskirju, mõningaid palveid ja õnnistusi (brohhe), mida tuli lausuda

reedeõhtusel ja pühade-eelsel küünalde süütamisel või suvel ja sügisel mõnda värsket aed- või puuvilja sööma asudes. Heebrea keelt enamasti ei õpitud (v. a. juudi koolides), kuid tähestikku pidid juudid tundma. Kõik palveraamatud olid kakskeelsed: pool lehekülge saksa, pool heebrea keeles. Selleks, et läbi viia jumalateenistus, pidi olema koos vähemalt 10 täisealist meessoost koguduse liiget. Laupäeviti käisid palvelas (erinevalt sünagoogist nimetati seda „minjen“) ainult mehed. Naised külastasid seda tavaliselt ainult aasta suurimate pühade puhul septembri lõpul ja oktoobri algul. Tähtsamad olid uus aasta (Roš Hašono) ja lepituspüha (Jom Kippor). Suured pühad kevadel langevad ajaliselt sageli kokku luteriusu lihavõttepühadega („peissah“). Need sümboliseerivad juutide põgenemist Egiptuse orjapõlvst ja rännakut läbi kõrbe. Selle mälestuseks süüakse 8 päeva ainult hapendamata leiba ja vahetatakse välja kõik toidunõud. Kahel esimesel õhtul istutakse kogu perega kaua söögilauas, süüakse rituaalseid toite ja loetakse neile palveid peale. On veel väiksemaid pühi, mille puhul valmistatakse spetsiaalseid toite, lauldakse päevakohaseid laule jms. Kui täpselt järgida kõiki eeskirju, siis ei tohi laupäeval, liiatigi suurtel pühadel, midagi kätega teha: ei tohi kirjutada, käsitööga tegelda, klaverit mängida, toitu valmistada jne. Toit valmistatakse eelmisel päeval, pannakse ahju ja ahjusuu mätsitakse saviga kinni, et see sooja peaks. Ei tohi ka sõita (v. a. vee peal) ega midagi käes kanda. Meie kodus neid keelde nii rangelt ei täidetud, aga minu ema rääkis, et ta oli laupäeviti koolis ainult pealt kuulanud, mida õpetaja rääkis, kirjutada ei tohtinud. Juutide kauplused olid laupäeviti lahti, ainult uue aasta ja lepituspüha puhul olid nad suletud. Mida aasta edasi, seda vähem täideti ka toitumiseeskirju. Mäletan seda, et kui mu vanavanemad veel elasid, peeti meie peres neist kommetest enamasti kinni. Hiljem aga hakkasime üldkarnist liha ostma, söime sinki ja lõpuks hakkasime ka sealihast toitu valmistama. Ainult suurte pühade puhul pidasime veel tavadest kinni. Ju vist toimisid nii ka paljud teised, ega muidu poleks loomade tapja (šeihhet) kurtnud, et söögu nad, mida iganes tahavad, aga maksu mulle mu viis senti, et ma oma perega nälga ei jääks.

Levis nali, et üks Kauba tänavas elanud plekksepp vajanud vahetevahel üht kangemat troppi. Läinud mees restorani „Metropol“ (praegune „Kirsimäe“), võtnud suhu lonksu viina ja jooksnud siis koju sakusmenti peale võtma, sest restorani toidud olid „roojased“ (treif). (Lubatud toit oli „košer“.)

Juudi naisselts töötas aktiivselt. Korraldati heategevaid ja lastepidusid, abistati vaeseid. Ühele kahe lapse emale, kelle mees oli maha jättnud, osteti õmblusmasin ja õpetati õmblema. Teisele, lesk-naisele, organiseeriti tasuta toitlustamine. Igal perekonnal oli kohustuseks sellele naisele päevane toit kätte viia kindlaksmääratud järjekorra päeval, sest ta oli haige ega saanud ise järel käia.

Tavaliselt anti peale valmistoidu ka toiduaineid kaasa. Tema tütrel võimaldati gümnaasiumis õppida.

Juudi tuletõrjujate kolonn oli kuulus oma operatiivsuse poolest. Nad olid alati ühed esimesed sündmuspaigas.

1940. aasta oli juutide elus pöördepunktiks. 1941. aastal paljud juudid küüditati, mõned mobiliseeriti, osa perekondi evakueerus, kohalejäänud aga tapeti.

Praegu võib Viljandi juute kahe käe sõrmedel üles lugeda, neistki enamik segaabilus. Puuduvad andmed, kas sisserännanute hulgas on juute. Nad elavad oma isoleeritud elu.

Juudi kalmistul on mälestustahvel, millele on kantud fašistliku okupatsiooni ajal süütult mõrvatute nimed. Neid on rohkem kui praegu linnas elavaid juute.

Eva Ganitševa

NALJAST JA NAERUST

- ☐ *Huumor on meeleheite viisakus. (K. Habbard)*
- ☐ *Nalja nagu soolagi tuleb tarvitada mõõdukalt. (Pythagoras)*
- ☐ *Mees ilma naeratava näota ei peaks poodi avama. (Hiina vanasõna)*
- ☐ *Kes naeru kardab, see peeru koaleb. (Eesti vanasõna)*
- ☐ *Rõõmsad inimesed teevad rohkem rumalusi kui kurvad, aga kurvad teevad seda suuremaid. (Kleist)*
- ☐ *Paljugi, mida koolis saaks selgeks õppida naeru ja rõõmuga, õpivad lapsed pisarsilmi. (J. Rodari)*
- ☐ *Huumor — see on lõppude lõpuks mõistus. (J. Renoir)*
- ☐ *Mis ka ei juhtuks, ärge kunagi võtke elu liiga tõsiselt, muidu te sealt elusana välja ei rabele. (K. Habbard)*
- ☐ *Väljanaermist kardab isegi see, kes enam midagi siin maailmas ei karda. (N. Gogol)*
- ☐ *Naer on vägev asi: ta ei võta elu ega varandust, kuid süüdlane on ta ees nagu kinniseotud jännes. (N. Gogol)*
- ☐ *Inimene, kes ei suuda naerda asjade üle, mis on talle kõige pühamad, ei tunne aukartust. (A. Keyserling)*
- ☐ *Kui koopainimene oleks naerda osanud, oleks inimkonna ajalugu hoopis teistsuguseks kujunenud. (K. Čapek)*